

State Pedagogical University «Kryvy Rih State Pedagogical University».

Circle of scientific interests: methodology of conducting teaching, preparation of the future teacher of musical art in the modern school.

FURDAK Tetyana Dmytrivna – Senior Lecturer of the Department of Musical Education Methodology,

Singing and Choral Conducting of the State Pedagogical University «Kryvy Rih State Pedagogical University».

Circle of scientific interests: methodology of conducting teaching, preparation of the future teacher of musical art in the modern school.

Дата надходження рукопису 20. 04. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор Н. С. Савченко.

УДК 378. 147. 091. 33-027. 22] : 159. 942

СТУКАЛЕНКО Зоя Михайлівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри музичного мистецтва і хореографії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail: stukalenkoz@gmail.com

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ПОКАЗНИК СЦЕНІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Стратегічні завдання розбудови системи вищої освіти України зумовлюють необхідність розв'язання наукових і практичних проблем, пов'язаних з професійною підготовкою майбутнього вчителя. Проблема формування й удосконалення професійної, зокрема сценічної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва завжди знаходиться в центрі уваги науково-педагогічної думки.

Сценічна майстерність музиканта-виконавця вимагає великих психоемоційних витрат, тому у системі музично-педагогічної освіти емоційний компонент має бути провідним при формуванні професійно важливих якостей музиканта. Усвідомлення, контроль та регуляція емоцій допомагають адаптуватися в динамічних умовах сучасного життя, приймати правильні рішення, управляти власною поведінкою. Здатність до саморегуляції емоційних станів безпосередньо пов'язана з можливістю реалізації життєвого потенціалу особистості. Отже, зважаючи на зазначене, дослідження емоційного інтелекту як показника сценічної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва є своєчасним і доцільним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання емоційного інтелекту знаходить належне місце в наукових дослідженнях та є предметом уваги досить широкого кола дослідників. Серед учених різних країн, які розробляли концепції емоційного інтелекту, слід відзначити Р. Бар-Она, Г. Гарднера, Д. Гоулмена, Д. Карузо, Р. Купера, Дж. Майера, А. Савафа, П. Саловейя, А. Паже, Р. Стернберга, С. Хейна, Е. Торренса. Дослідження інтелекту

розвивалися в кількох напрямках: вивчення психофізіологічних задатків загальних розумових здібностей (Е. Голубева, В. Небиліцин, В. Русалов, Б. Теплов); емоційної та мотиваційної регуляції інтелектуальної діяльності (О. Тихомиров); когнітивних стилів (Я. Пономарьов, М. Холодна); дослідження адаптивних функцій та адаптаційного потенціалу емоційного інтелекту (І. Андреева, І. Аршава, Р. Бар-Он, Г. Березок, М. Бреккет, Н. Коврига, Т. Кумскова, М. Нгуен, Е. Носенко, В. Овсянникова, О. Приймаченко, К. Саарні, Г. Супова, О. Філатова).

Перетворювальний ефект емоційного інтелекту як чинника побудови унікальної, індивідуальної ефективною стратегії фахового саморозвитку вчителя музики висвітлюється в працях О. Білана, Л. Бочкарьова, С. Науменко, А. Павлова, В. Петухова, А. Сенцової, Р. Сулейманова, Б. Теплової, О. Федорової-Гальберштам, Д. Юника. Огляд методичної літератури свідчить про те, що різні аспекти формування сценічної майстерності та проблеми психоемоційної регуляції музиканта-виконавця розглядаються в роботах І. Алексеева, Л. Баренбойма, А. Бірмак, Л. Ганеліна, Л. Гінзбурга, Й. Гофмана, М. Імханицького, Г. Когана, К. Мартинсена, Л. Маккіннона, І. Назарова, Г. Нейгауза, О. Онегіна.

Психолого-педагогічні аспекти музично-виконавської діяльності розглядають В. Білоус, Т. Жигінас, Л. Котова, Ю. Лисюк, С. Ліпська, І. Могилей, О. Олексюк, Г. Полева, Г. Саїк, А. Семешко, О. Хрущ-Ріпська, І. Ященко та ін. Однак слід відмітити, що зазначені роботи не достатньо конкретизовано висвітлюють всі методичні аспекти виховання педагога-

музиканта. Тематика нашого наукового пошуку значною мірою доповнює дослідження вищезазначених науковців.

Метою статті є ознайомлення студентів з теоретичними та практичними аспектами формування емоційного інтелекту як показника сценічної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва. Відповідно до мети сформульовано завдання, які полягають у здійсненні феноменологічного аналізу поняття «емоційний інтелект», «сценічна майстерність майбутнього вчителя музичного мистецтва» та обґрунтувати їх взаємозв'язок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емоційний інтелект (англ. Emotional intelligence) – «група ментальних здібностей, які беруть участь в усвідомленні та розумінні власних емоцій і емоцій оточуючих. Емоційний інтелект, на думку американських психологів Дж. Майора, П. Саловея та Д. Карузо, які вперше почали вживати цей термін з 1990 року, є сукупністю когнітивних здібностей до ідентифікації, розуміння та управління емоціями. На відміну від когнітивного інтелекту (IQ), який, головним чином, зумовлений генетично, емоційний інтелект (EQ), на думку науковців, «можна розвивати протягом усього життя, що робить ідею емоційного інтелекту справді демократичною» [1]. Автори відзначають, що відображенням внутрішніх детермінант емоційного інтелекту у свідомості людини є переживання психологічного благополуччя. У зв'язку з цим формується позитивне ставлення людини до себе – форма внутрішньої оцінки людиною себе та свого місця у світі, яка тісно пов'язана з самооцінкою [9, с. 39]. Насправді саме ці особливості значуще пов'язані зі змістом емоційного інтелекту, серед аспектів виявлення якого фігурує здатність людини долати власні пристрасті та підійматися над ними; користуватися перевагами, талантами та чеснотами, тобто активізувати себе на виявлення власного особистого потенціалу. «Люди з високим рівнем емоційного інтелекту добре розуміють свої емоції і почуття інших людей, можуть ефективно керувати своєю емоційною сферою, в суспільстві їхня поведінка більш адаптивна, тому вони легше досягають своїх цілей у взаємодії з оточуючими» [9].

Дослідники Дж. Майер і П. Саловея виділяють чотири складові емоційного інтелекту [1]: – точність оцінки та вираження емоцій; – використання емоцій в розумовій діяльності; – розуміння чужих емоцій; – керування своїми емоціями тощо.

Рубен Бар-Он виокремлює п'ять сфер компонентів емоційного інтелекту особистості: 1) інтраперсональні (пізнання себе): самоактуалізація, самоповага,

самоствердження, наполегливість, самостереження, емоційна самосвідомість, незалежність; 2) інтерперсональні (навички міжособистісного спілкування): емпатія, соціальна відповідальність, міжособистісні стосунки; 3) управління стресом: толерантність до стресу, контроль імпульсивності; 4) здатність до адаптації: перевірка реальності, гнучкість, розв'язання проблем; 5) оцінка загального настрою: оптимізм, щастя [11].

Значним проривом у становленні емоційного інтелекту як сучасного психологічного феномену стала публікація монографії Г. Гарднера «Frames of mind» [12]. Автором було обґрунтовано необхідність перегляду традиційних поглядів на емоційний інтелект. Він висловив припущення, що успішність життєдіяльності людини детермінована не одним, загальним типом інтелекту, а множинністю форм його прояву. До них належать: 1) вербальний інтелект; 2) логіко-математичний інтелект; 3) просторовий інтелект; 4) кінестетичний інтелект; 5) музичний інтелект; 6) міжособистісний інтелект; 7) внутрішньоособистісний інтелект [9].

Як відомо, розвиток емоційного інтелекту розпочинається в студентському віці, оскільки саме в цей час відбувається активне емоційне ставлення особистості до себе та до інших, зумовлене навчальною діяльністю, відбувається процес удосконалення самосвідомості, здатність до рефлексії і децентралізації. «Саме емоційний інтелект пояснює, чому іноді випускники вищих навчальних закладів з середнім рівнем знань будують кар'єру, а відмінники часто не досягають професійних злетів, тому існування в людини IQ не є повною гарантією успіху» [8, с. 57]. Отже, схильність людини до переживання позитивних емоцій, вміння у разі необхідності контролювати та модифікувати власні емоційні стани та емоції оточуючих, виступають ймовірними детермінантами успішності життєдіяльності особистості.

Професійне становлення фахівців педагогічних професій вимагає врахування емоціогенного характеру майбутньої діяльності та потребує цілеспрямованого розвитку їхнього емоційного інтелекту. Оскільки музичне мистецтво – особлива форма відбиття дійсності, у якій найважливіше значення мають почуття, емоційна сфера, то саме пізнання, що відбувається у процесі навчання музики є специфічним. Воно розуміється не тільки як діяльність думки, а обов'язково має бути єдністю емоцій і розуму, свідомості і почуття; що уможливує розвиток емоційної сприйнятливості, реалізацію власних здібностей.

В дослідженні М. Шаовой визначено, що вчитель музики не може цілеспрямовано розвивати емоційно-чуттєву сферу дитини, не знаючи її структури і механізмів функціонування, і, відповідно, не вмюючи розпізнавати, ідентифікувати і аналізувати як власні емоції і почуття, так і емоції і почуття інших. Відповідно, «ефект від художньо-педагогічної комунікації з творами мистецтва та з учнями у процесі педагогічної взаємодії, буде значним і позитивним тільки за умови, що вчитель здатен до усвідомлення й керування власними емоційними станами» [10].

Сценічна (музично-виконавська) майстерність є властивістю особистості, яка формується в процесі професійної підготовки та виконавської діяльності, проявляється як вищий рівень засвоєних вмінь, гнучких навичок та інтерпретаторської здатності. Принагідно зауважити, що публічний концертний виступ є невід'ємною складовою професійної діяльності музиканта, найважливішим, завершальним етапом підготовки, «...коли відбувається творче поєднання композитора, художника-інтерпретатора і слухача, коли народжується Музика» [3, с. 9].

Виступ перед аудиторією має свої закономірності, які необхідно враховувати не тільки під час підготовки до концерту або екзамену, а й протягом усього періоду вивчення музичного твору. Тому викладач повинен знати про специфічні особливості мислення та поведінки на сцені, про створення особливої виконавської форми музичного твору саме під час публічного виступу. Усвідомлення цього сприяє успішному досягненню художньої мети і професійного становлення музиканта в цілому.

На початковому етапі навчання студенти ще не вмюють регулювати свої почуття й емоції, а тому часто не контролюють свої сценічні дії, та, перебуваючи в стані нервового напруження, досить часто виявляють нетерплячість, нетактовність та агресивну поведінку. З цієї позиції важливим завданням у навчанні є формування вміння контролювати свої емоції (внутрішній контроль, пов'язаний з технічними труднощами під час виступу; зовнішній контроль, пов'язаний зі спілкуванням з товаришами і залом глядачів). Вивчення фактора адекватної самооцінки виступів і творчих досягнень, толерантної поведінки у процесі навчання дозволило зробити висновок про вплив його на розвиток самосвідомості майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Зосібно, Л. Лабінцева зазначає, що «якщо концертна діяльність музикантів припускає систематичні концертні виступи, то виникає

потреба в знаннях: яким чином треба поводитися на сцені (сценічний образ, поведінка та ін.). Тому для розуміння цих процесів актуальною стає розробка курсу «Сценічна майстерність музиканта-виконавця» для студентів музичних спеціальностей» [6, с. 302].

Майстерність музиканта-інструменталіста визначається не тільки його технічною підготовкою, а й художньою, складовою якої є вміння «входити в образ», тобто створювати і передавати слухачеві емоційну природу музичного твору. Зважаючи на емоційно-мотиваційний аспект виконавської художньої майстерності, особлива увага приділяється почуттям та мотивам у формуванні майстерності виконавця у процесі сценічної діяльності [4].

До її структури відносять такі компоненти: теоретичний (музична освіченість, елементи сценічної техніки); технічний (рівень володіння технічними прийомами, перцептивними властивостями); художній (представлення художніх цінностей музичного твору, створення інтерпретаторської концепції відповідно із задумами композитора); суспільно-психологічний або комунікаційний (спілкування із слухачем за допомогою міміки, жестів, музично-ігрових рухів, перебування у відповідному емоційному стані) [4].

У наукових працях Л. Бочкарьова пріоритетними питаннями в галузі музичної педагогіки є психологічна підготовка до концерту. Автором виокремлено такі етапи підготовки до публічного виступу [2]:

1. Попередня підготовка (полягає у формуванні рішення готуватися до публічного виступу на основі осмислення інформації про запланований концерт (конкурс) і самооцінки рівня підготовки);

2. Основна підготовка (робота над програмою, формування позитивної мотивації, творчої зацікавленості програмою, впевненості в реалізації творчих прагнень, планування й організація занять з усвідомленням умов виступу);

3. Безпосередня підготовка, пов'язана з концертним періодом: програмування діяльності в умовах майбутнього виступу – репетиції, формування оптимального «передконцертного» психічного стану;

4. Ситуативна психологічна підготовка (зміст полягає в формуванні психологічної готовності до виконання конкретного музичного твору, в умовах максимального зосередження уваги музиканта на майбутньому публічному виступі.

Принципів взаємозв'язку емоцій та інтелекту притримується науковець Г. Сайк, який окремо виділяє в структурі музично-

виконавської діяльності публічно-регулятивний компонент, що відображає вміння музиканта-інструменталіста регулювати й коригувати власний психічний та емоційний стан в умовах сценічної діяльності, здатність до збереження творчого самопочуття та художнього самовираження під час концертних виступів [7].

Як відомо, виступ учасника-конкурсанта оцінюється за такими критеріями:

– інформаційна та виконавсько-технічна обізнаність, що передбачає наявність у студента художньо-естетичних, мистецько-професійних та виконавсько-педагогічних знань, а також здатність до їхнього використання в презентації обраного твору; наявність інструментально-виконавських компетенцій та здатність досконало володіти виконавською технікою; наявність художньо-емоційної досвідченості, що визначається здатністю до індивідуального прочитання авторського тексту та вільним орієнтуванням в особливостях різних стилів виконавського мистецтва;

– виконавська майстерність, що характеризується емоційним відчуттям художньо-естетичної цінності музичного твору та здатністю до його емоційно-виразного виконання;

– виконавсько-комунікативна активність, що характеризується здатністю до самостійного втілення художньо-образного змісту музичного твору та вмінням емоційно-чуттєвого спілкування з художнім твором і слухацькою аудиторією.

Тому застосування аналітичного підходу у дослідженні виконавської майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва правомірно дозволяє нам окреслити певні риси сценічної діяльності як-от: толерантність, спрямованість на співпрацю; створення власного іміджу, сценічного образу, естетичної свідомості; упевненість у собі; здатність до самоконтролю, самооцінки; критичне та інноваційне прогнозування результатів своєї діяльності і взаєностосунків, а також предметних знань, умінь і навичок.

На підставі вищезгаданої характеристики рис сценічної діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва, можна з високою мірою ймовірності припустити, що психологічною першоосновою сценічної майстерності є передбачувані і корегуючі уявлення музично-ігрової дії, тобто наявність розвиненого емоційного інтелекту.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, розвиток емоційного інтелекту є важливим чинником професійного становлення майбутніх учителів музичного мистецтва та беззаперечно є показником сценічної майстерності педагога-музиканта.

Оскільки поповнення знань та практична діяльність майбутнього вчителя музичного мистецтва завжди здійснюється в процесі спілкування або взаємодії, оптимізація функціонального стану людини, створення сприятливих психолого-педагогічних умов організації навчального процесу, формування психічної саморегуляції індивіда безсумнівно залежать від рівня сформованості емоційного інтелекту. Перспективи подальших розвідок напряму даної проблематики ми вбачаємо в дослідженнях, присвячених з'ясуванню особливостей впливу емоційного інтелекту на життєвий успіх з урахуванням специфіки професійної діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва, а також у простеженні стабільності зв'язку емоційного інтелекту з ефективністю життєдіяльності в контексті дії кризових, стресогенних факторів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андреева И. Н. Об истории развития понятия «Эмоциональный интеллект» / Ирина Николаевна Андреева // Вопросы психологии. – 2008. – № 5. – С. 83–95.
2. Бочкарёв Л. Л. Психология музыкальной деятельности / Л. Л. Бочкарёв. – М.: «Институт психологии РАН», 1997. – 352 с.
3. Григорьев В. Ю. Исполнитель и эстрада / В. Ю. Григорьев. – М.: Изд. дом «Классика-XXI», 2006. – 156 с.
4. Гуренко Е. Г. Проблемы художественной интерпретации (Философский анализ) / Евгений Гуренко. – Новосибирск: Наука, 1982. – 256 с.
5. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови / А. О. Івченко. – Харків : Фоліо, 2002. – 540 с.
6. Лабінцева Л. П. Концертна діяльність як показник виконавської майстерності музикантів / Л. П. Лабінцева // Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття: матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., 16-17 жовт. 2014 р. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. – С. 297–303.
7. Саїк Г. Ф. Музично-виконавська майстерність як художньо-педагогічна проблема. Г. Ф. Саїк // Вісник «Педагогіка». – 2001. – № 5. – С. 19–21.
8. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп [учеб. пос.] /Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов – / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М.: Ин-т. Психотерапии, 2005. – С. 57–68.
9. Четверик-Бурчак А. Г. Механізми впливу емоційного інтелекту на успішність життєдіяльності особистості: дис. ... на здоб. наук. ступ. канд. псих. наук : 19.00.01 / А. Г. Четверик-Бурчак. – Д., 2015. – 187 с.
10. Шаовой Минь. Формування рефлексивних умінь майбутніх учителів музики в процесі фортепіанної підготовки: дис. ... на здоб. наук. ступ.

канд. псих. наук: 19.00.01 / Мінь Шаовей. – О., 2017. – 230 с.

11. Bar-On R. Emotional Intelligence in Men and Women: Emotional Quotient Inventory: Technical Manual / R. Bar-On. – Toronto: Multi-Health Systems, 1997.

12. Gardner H. Frames of mind: The theory of multiple intelligence / Howard Gardner. – New York: Basic Books, 2011. – 528 p.

REFERENCES

1. Andreyeva, I. N. (2008). *Ob istorii razvitiya ponyatiya «Emotsionalnyy intellekt»*. [About the history of the development of the concept of «Emotional Intelligence»]. Moscow.

2. Bocharov, L. L. (1997). *Psikhologiya muzykalnoy deyatel'nosti*. [Psychology of musical activity]. Moscow: Vid-vo «Institut psikhologii RAN».

3. Grigoryev, V. YU. (2006). *Ispolnitel i estrada*. [Performer and stage art]. Moscow: Vid-vo: Izd. dom «Klassika-XXI».

4. Gurenko, Ye. G. (1982). *Problemy khudozhestvennoy interpretatsii (Filosofskiy analiz)*. [The problems of artistic interpretation (Philosophical analysis)]. Novosibirsk: Nauka.

5. Ivchenko, A. O. (2002). *Tumachnyy slovnyk ukrayinskoyi movy*. [Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language]. Kharkiv: Folio.

6. Labintseva, L. P. (2014). *Kontsertna diyalnist yak pokaznyk vykonavskoyi maysternosti muzykantiv*. [Concert activity as an indicator of the performing arts of musicians // Professional artistic education and artistic culture: the challenges of the XXI century: mater. International science-practice Conf.]. Kyiv.

7. Sayik, H. F. (2001). *Muzychno-vykonavska maysternist yak khudozhno-pedahohichna problema*. [Musical-performing skill as an art-pedagogical problem]. Kyiv: Visnyk «Pedahohika».

8. Fetiskin, N. P. (2005). *Sotsialno-psikhologicheskaya diagnostika razvitiya lichnosti i mal'khh grupp [ucheb. pos.]*. [Socio-psychological

diagnosis of personality development and small groups. Textbook. pos.]. Moscow.

9. Chetveryk-Burchak, A. H. (2015). *Mekhanizmy vplyvu emotsiynoho intelektu na uspihnist zhyttyedyalnosti osobystosti : dys. ... na zdob. nauk. stup. kand. psyk. Nauk*. [Mechanisms of the influence of emotional intelligence on the success of a person's life: diss. ... to bake sciences step cand. psych. Sciences]. Dnipropetrovsk.

10. Shaovey, Min. (2017). *Formuvannya refleksyivnykh umin maybutnikh uchyteliv muzyky v protsesi fortepiannoyi pidhotovky : dys. ... na zdob. nauk. stup. kand. psyk. Nauk*. [Formation of reflexive abilities of future music teachers in the process of piano training: diss. ... to bake sciences step Cand. psych. Sciences]. Odessa.

11. Bar-On, R. (1997). Emotional Intelligence in Men and Women: Emotional Quotient Inventory: Technical Manual. Toronto: Multi-Health Systems.

12. Gardner, H. (2011). Frames of mind: The theory of multiple intelligence / Howard Gardner. New York: Basic Books.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СТУКАЛЕНКО Зоя Михайлівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри музичного мистецтва і хореографії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: музично-виконавська підготовка майбутніх учителів музики, художньо-естетичне виховання молоді.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

STUKALENKO Zoya Mikhailovna – candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Music Art and Choreography of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko.

Circle of scientific interests: music and performing training of future teachers of music, art and aesthetic education of youth.

Дата надходження рукопису 28. 02. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор О. М. Ткаченко.

УДК: 378.147+78+37.011.31

ТКАЧЕНКО Марина Юрївна – старший викладач кафедри диригентсько-хорової підготовки Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського e-mail: tkachenko.marina52@i.ua

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СПІВАЦЬКОЇ ГРАМОТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності проблеми. Стратегічним завданням вищої школи сьогодні є підготовка компетентного фахівця, здатного вирішувати типові та проблемні завдання, що виникають в особистій професійній діяльності,

ефективно діяти за межами навчальних ситуацій, орієнтуватися в умовах науково-технічного і соціально-економічного прогресу.

Проблема професійної компетентності особливого значення набуває у фаховій підготовці майбутніх учителів музичного